

Safevi Devleti'nde Harem

Eralp ERDOĞAN*

Özet

Birçok İslam devletinde olduğu üzere kadınların aile ve çocuklarıyla yaşamlarını sürdürdüğü harem olgusu Safevi sarayında da mevcuttu. Kimsenin giremediği ve güvenilir adamların koruduğu bu yer tarih boyunca özellikle yabancıların ilgisini çekmiş ve Safevi Devleti'ne ziyarette bulunan bazı kişiler haremın gizemini öğrenmek için çaba sarf etmişlerdir. Safevi haremı genellikle civar ülkelerden ganimet olarak alınan, hediye getirilen ya da satın alınan cariyelerden oluşmakla birlikte haremde şahın ve emirlerin kızları da bulunmaktaydı. Haremdeki kızların hepsi iyi bir eğitime tabi tutulur ve sonuçta şahın veya ileri gelen emirlerin eşleri olurlardı.

Anahtar Kelimeler; *Safeviler, Harem, Perihan Hanım, Mehdi Ulya, Hâce.*

Harem In The Safavids

Abstract

Harem fact, which the women led their lives with their children and families, as in some of the Islamic states, existed also in Safavid Palace. This palace in which nobody was allowed to get and which reliable men guarded excited foreigners' interest in particular and some few made an effort to learn mystery of the palace. Safavid harem was not only full of concubines but also Shah's and Emir's daughters exist. All those girls was educated well and finally they became the wife of shah's or Emir's.

Key Words: *Safavids, Harem, Shah Suleyman, Hâce, Perihan Hanım, Mehdi Ulya.*

* Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, eralperdogan@hotmail.com (Makale gönderim tarihi: 21.02.2017; makale kabul tarihi: 22.03.2017)

Giriş

İslam öncesi Türk hakanlarının ordugâhlarında harem önemli bir yer tutardı. Baş Hatun en önemli yeri işgal ederken birçok sınıfa ayrılan cariyeler mevcuttu ve bu cariyeler başkalarına pek görünmezlerdi. Hatunlar devlette söz sahibi idiler ve aralarında reis veya naib olarak devleti yönetenler bile bulunmaktaydı. Hatunların Türk olmalarına dikkat edilirdi.¹ İslamiyet'ten sonra da hatunların eski Türk geleneğine uygun olarak devlette etkin roller aldıklarını görmekteyiz. Safevilerden önce İran coğrafyasına hükmeden Türk devletlerinde haremın yapısı ve işleyişi ile ilgili detaylı bilgilere rastlayamıyoruz. Ancak Selçuklular, Harzemşahlar ve Akkoyunlular gibi devletlerin içerisinde çıkan ve Terken ünvanlı hatunların yönetimde çok etkin olduklarını bilmekteyiz. Selçuklularda hatunlardan bazıları sarayda sultanın yanında değil geçici veya devamlı olarak bir başka şehirde ikamet ederdi. Sultanla birlikte sarayda otursun veya oturmasın hatunun emrinde küçük çapta bir idarî ve askerî teşkilât, kendi hazinedarı tarafından yönetilen bir hazine, özel vezir ve diğer görevliler bulunurdu.² Selçuklu sultanları Turan ülkelerinin hükümdar aileleri, bir çok Arap kabile şeyhleri ve ileri gelen idareciler ile siyasi evlilikler yaparak haremını zenginleştirmişler, aynı zamanda Türk hatunlarını da komşu devletlere göndererek siyasi akrabalıklar kurmuşlardır.³ Akkoyunlu haremındaki hatunların da siyasette önemli roller üstlendiğini görmekteyiz. Hatunlar komşu devletler veya vasal devletler ile olan bağların kuvvetlenmesi için yapılan evliliklerde önemli misyonlar üstlenmişlerdir.⁴

¹ Kemal Göde, "Türkler'de Saray Teşkilatı ve Hayatı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, Yıl 1989, s.440

² Arzu Terzi, "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.1, S.1, 2021, s. 19

³ Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilâfetinde Selçuklu Hâtunları ve Türk Sultanları*, Konya, 1994, s. 25

⁴ İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Ankara 2007, s. 174

İslam kültürü ile birlikte Türklerde harem olgusu yüzyıllara göre değişiklik göstermiştir. Akkoyunlu devlet teşkilatını örnek alan Safevilerde ise Şii mezhebinin etkisi hissedilmekteydi. Daha çok seyyah gözlemleri ile ortaya çıkarılmaya çalışılacak olan Safevi Devleti'ndeki harem şu şekildeydi;

Harem Binası

Aslı Akadça olan ve "örtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek: ayırmak, tecrit etmek" anlamlarında kullanılan Harem kelimesi Arapça'da "korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer" anlamına gelmektedir. Harem genellikle ev, konak ve saraylarda iç avluya bakacak şekilde planlanır böylece kadınlar yabancı erkeklerle karşılaşmadan günlük hayatlarını sürdürebilirlerdi.⁵ Safevi kaynaklarında ise harem binasını belirtmek için özellikle harem-serâ kavramı kullanılmaktaydı.⁶

Tanıma uygun olarak Safevi şahları ve beylerinin haremeleri de gözden uzak korunaklı olmaktadır. 1665 yılında İran'a gelen Chardin, Şah Abbas'ın yaptırmış olduğu üç katlı bir binanın haremını şöyle anlatmaktadır; *"Binanın sol arka tarafında harem olduğu için penceresi yoktu. Diğer iki tarafında pencere vardı ancak sadece içerden dışarıyı görebiliyorlardı. Dışardan bakan hiçbir şey göremezdi. Bu pencerelerin üstünde şaşalı güzel altın işlemeler vardı. Şah Abbas bu binayı öyle yaptırmıştı ki haremdeki kadınlar istediği takdirde bahçede dolaşan saray mensupları ve sefirlerini izleyebilirlerdi. Binanın önünde kare şeklinde bir havuz, köşesinde ise şahın kapısı vardı. Bu kapı şehir kapılarından biriydi ve bu muhteşem sokağa girmenin yollarından biriydi. Yolun diğer köşesinde başka bir giriş vardı. Bu giriş hareme vardığı için sadece şah, harem kadınları ve hâceler giriş çıkış*

⁵ Abdülkerim Özaydın-Nebi Bozkurt, "Harem", TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997, c.16, s. 132

⁶ Sözlük anlamı ile Harem-serâ; padişah ve ileri gelen emirlerin kadınlarının yaşadığı yer, haremlik olarak geçmektedir. Bkz. Abdulmecid Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera Der Asr-ı Safeviyye*, İntişarat-ı Umid Mehr, 1384, s. 28.

yapabiliyordu.”⁷ Yine başka bir binadaki haremi anlatırken; “ Güvenli bir mekândı ve önceden bahsettiğimiz binanın iki katı ve daha güzeli idi. Çünkü şah genellikle vaktini orada kadın ve çocuklarla geçiriyordu. Bu harem gördüğüm haremler arasındaki en büyük en güzel haremdi. Üç ayrı bölümü vardı. Bu yapılar güzel görünümlü büyük bağın yanındaydı ve aşırı uzun duvarlara sahipti. Onların etrafında eyvanlar vardı”⁸ diye bilgi vermiştir.

Haremin yapısı hakkında bilgi veren diğer bir seyyah 1684 yılında İran’a gelen Kempfer’dir. Onun gözlemlediği haremin yapısı ise şu şekildeydi; “Haremin karşısındaki alanda nispeten büyük bir avlu vardı. Bu avluya şah kapısından bir giriş vardı ve bu kapı ile binanın ön cephesi arasında 80 adımlık mesafe vardı... On iki adım genişliğinde olan, taş ile döşenmiş ve çatısız bir koridor haremin avlusuna bağlıyordu. Bu koridorun her iki tarafında tepesinde işlemeler bulunan duvar vardı...Yüz elli adım uzunluğunda olan bu geçidi geçtikten sonra ikinci haremin kapısına ulaşıyor... Bu kapı tamamen mavi renkli çinilerle süslenmişti. Onların üzerinde dairesel güneş sembelleri vardı. Sonsuz kudretin göstergesi olan bu esrarengiz işaret savaşlarda da kullanılırdı.⁹ İran’daki eski binalarda aslan simgesi de az değildir. Bu simgede genellikle aslan, güneşi ağızında tutmuştur. Bu tasvirin birçok örneği vardır. Hepsinin ortak özelliği aslanın daima mağrur ve sert resmediliyor olmasıdır. Şah güneşin kardeşi olarak bilindiği için bu simgenin haremin içinde de kullanılması pek şaşırtıcı olmamıştır. Haremin havuzu düzensiz köşelere sahipti ve üçgene benziyordu. Bu üçgenin sol köşesi şah meydanı karşısında yer alıyordu. Kuzey köşesi bağlara bakıyor üçüncü köşesi ise güneydoğudan kuzeybatıya uzanıyor.”¹⁰

⁷ Jean Chardin, *Sefername-i Şarden*, Tr. İkbâl Yağmayı, Tahran 1993, c. 4, s. 1521-1522

⁸ Chardin, *Sefername-i Şarden*, s. 1538

⁹ Engelbert Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, Tr. Keykavus Cihandari, Tahran 1363, s.221

¹⁰ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 223

Sefer, seyahat veya av zamanlarında harem de beraberinde götürüldüğü zaman kadınlar için develer üstüne “kecave” denilen tahtirevanlar yerleştiriliyordu. Bir yere kondukları zaman ise kısa süre içinde onlar için özel yerler yapılıyordu. Bu yerlerin genellikle etrafında uzun duvarlar bulunmaktaydı tavanı ise kalın duvarlarla örtülüyordu. Ava katılan hatunların kimse görmeden avı izlemesi için ise önlerine çubuklar dikiliyor ve önüne hasır perde örtülüyordu.¹¹

Harem Görevlileri

Haremi koruyan birçok görevli vardı. Bu görevliler Kempfer tarafından şöyle tasvir edilmiştir; *“Ana harem dışı birkaç tüfenkçi tarafından korunuyor. İhtiyaca göre bu birlik bir veya birkaç piyade tarafından desteklenmekteydi ki bu piyadeler diğer zamanlarda harem dışındaki duvar boyunca bekçilik yapmaktaydı...On iki adım genişliğinde olan, taş ile döşenmiş ve çatısız bir koridor harem avlusuna bağlanıyordu. Bu koridorun her iki tarafında tepesinde işlemeler bulunan duvar vardı. Bu yol cezairi grupları tarafından korunmaktaydı... Yüz elli adım uzunluğunda olan bu geçidi geçtikten sonra ikinci harem kapısına ulaşıyor. Burası dışardan yasavulan-ı sufi ve içerden beyaz hâceler tarafından korunuyordu.¹² Harem avlusunda beyaz hâcelerin denetimi altında bulunan seyis vardı. Beyaz hâcelerden elli kişi kadınlara ait olan elli odayı korumaktaydılar. Sadece şah istediği zaman o odalara girme cesareti buluyorlardı. Yakınlarda başka bir oda daha vardı ki memleketin ileri gelenleri şahın huzuruna çıkmak istediklerinde o odaya giriyorlardı. Emirler ve ileri gelenler şahın saygısını kazanmak için oğullarıyla birlikte gece nöbetleri zamanında orda bulunuyorlardı. Burada üç kişi nöbet tutuyordu. Bunların isimleri özel bir listede kaydedilmiştir. Şah istediği zaman o listeyi seyisten alarak gözden geçirirdi. Kara hâceler ise harem avlusunun kapısını içerden koruyorlardı. Kendi rütbelerine ve derecelerine göre aynı zamanda kadınların odasını gözetiyorlardı. Harem tüm köşelerini*

¹¹ Pietro Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, Tr. Şuaeddin Şifa, Tahran 1348, s. 279.

¹² Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 221

denetlemeye izinleri vardı. Yarasa gibi haremi gözetliyorlar herkesin işine karışmayı da hakkı biliyorlardı."¹³

Hâceler küçük bir çocukken satın alınarak annesini ve babasını tanımayan, nerden geldiğini bilmeyen kullar (gulamlar) arasından seçilmekteydi.¹⁴ Kaynaklarda Ak ve Kara Hâceler olmak üzere iki görev görüyoruz ki bunların rütbeleri yüzbaşı idi. Devletin başlangıcından itibaren Kara Hâceler mevcuttu. Ancak Ak Hâceler I. Şah Abbas döneminde oluşturulmuştu. I. Şah Abbas beyaz tenli Gürcü gulamlarından 100 kişiyi harem görevlisi yapmış, bunların içinden de en itibarlısını seçerek ona yüzbaşı ünvanı vermiş ve hepsinden sorumlu tutmuştu. Bu sistem Kara Hâcelere de uygulanarak onlara da yüzbaşı ünvanı verilmiştir.¹⁵

Kullara her konuda güvenmeleri ve onları önemli makamlara atamalarına rağmen mevzu harem olunca tam bir güven duyulmuyordu. Zira hadım edilmelerine rağmen harem dışından sorumlulardı ve harem içine girip kadınları görmelerine izin yoktu. Ancak bu güvensizliğin kullara değil haremdaki kadınlara olduğu anlaşılıyor. Chardin, kocalarından daha yakışıklı olan bu çocukları gören kadınların onlara âşık olup eşlerine ilgiyi azaltacaklarından korkulduğu için hareme giremediklerini yazmaktadır.¹⁶ Bu yüzden harem içine girme yetkisi sadece Kara Harem görevlilerine aitti. Çünkü onlar çirkin bir yüze ve kötü bir fiziğe sahipti.¹⁷

Harem hâceleri çok zeki ve iradeli insanlardı. Şehzadelerin muallim ve mürebbiyeleri harem hâcelerinden seçilirdi. Şah Süleyman

¹³ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 223

¹⁴ Sanson, *Sefername-i Sanson*, Tr. Taki Tefzali, Tahran 1346, s. 176

¹⁵ Anonim (1378), *Tezkiretü'l Mülûk*, Tashih; Seyid Mehmed Debirsiyaki, Tahran 1378, s. 19; Mirza Rafia, *Düstûr'ül Mülûk*, Neş. Muhammed İsmail Marçinkofski, Tr. Ali Kurdabadi, Merkez-i Esnad ve Tarih-i Diploması, Tahran 1385, s. 211

¹⁶ Chardin, *Sefername-i Şarden*, c.4, s. 1319

¹⁷ Zülfiye Veliyeva, "Safevi Devlet Teşkilatı", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 210

döneminde şahın sandikhânesi ve şaha takdim edilen kıymetli ve nadir eşyalar bir harem hâcesine emanet edilmişti. Şah hâcelerin varisi sayılmaktaydı. Yani hârem hâcelerinden biri vefat ettiği zaman tüm malı ve mülkü şahın hazinesine kalmaktaydı.¹⁸

Haremin kapısında bekleyerek nöbet tutanlardan biri haremin eşikağası idi. Görevi, kendisine haremin kapısındaki nöbet yerinde atanmış olan yerde gece ve gündüz bulunmaktı. Buradan ayrılmıyordu. Onun için nöbet yerinde oturacağı keçeden bir halı yapılmıştı. Nöbet için gelen diğer emirler orada oturamıyordu ancak şah buraya geldiği zaman orada oturuyordu.¹⁹

Haremdeki insanların hastalıklarını iyileştirmek için ise harem hekimi bulunmaktaydı. Haremde biri hastalandığı zaman harem ağaları gelir ve onu tedavi için haremin içine götürürlerdi. Bu göreve atanacak kişi güvenilir, yaşlı, tecrübeli ve bilgili olmak zorundaydı. Genç ve tecrübesiz olanlar bu makama getirilmezdi. Haremin dışındaki bazı hekimler hastalıkla uğraşıp hastayı tedavi edebilirdi ancak haremin sadece bir hekimi vardı ve içeriye sadece o girebilirdi.²⁰ Herhangi bir güvensizlik sezildiği zaman derhal görevinden alınır. Şah Abbas döneminde 70 yaşında olan Mirza İbrahim harem hekimiydi. Hareme girdiği için eşi tarafından kiskanılmış ve şaha giderek doktorun haremde 18 yaşındaki bir kadını hamile bıraktığını söylemişti. Bunun üzerine doktorun bir daha hareme girmesine izin verilmemişti.²¹

Hekim hastalık anında ilaç ve yemek için bir reçete yazardı. Mührünü basar ve onu hasta kişiye verirdi. Hasta onu sarayın eczacısına gönderir ve ilacını alırdı. Eczacı onu kendi bütçesinden karşılardı.²²

¹⁸ Sanson, *Sefername-i Sanson*, s. 175-176

¹⁹ Mirza Ali Naki Nasırı, *Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safeviyye*, Tashih; Yusuf Rahimlu, Tebriz, 1371, s. 30-31

²⁰ Mirza Ali Naki Nasırı, *Elkab u Mevacib...*, s. 43-44

²¹ Chardin, *Sefername-i Şarden*, c.4, s. 1524

²² Mirza Ali Naki Nasırı, *Elkab u Mevacib...*, s. 44

Bunun yanısıra şahın annesinin gelirlerini düzenleyen pişkar-ı mali adlı bir görevli vardı. Şahın yemek yediği esnada onun yanında bulunan hizmetçiler ise haremın yüksek rütbeli hizmetçileri olarak sayılırdı. Bu hizmetçiler sakiler, abdarbaşı ve onun yanında duran diğer hâcelerdi. Onun mührünü, yayını, okunu, silahını ve ayakkabısını tutarlardı. Şahın mut'a nikâhlıları ve asıl eşi bu hâceler arasından şehzadeler için eğitici ve bakıcı seçerlerdi. Harem öğretmenleri de bu gruptan seçilirdi. Harem kadınları yukarıda bahsettiğimiz şekilde onlardan ilim ve çeşitli hünerler öğrenirdi. Bu hâcelerden sonra yeni gelenlere saray ve harem adabı öğreten hâceler vardı. Onlardan biri şahın geceyi birlikte geçirdiği bu yeni kadınların vücut ölçülerini korumakla görevliydi. Bir kemer aracılığı ile onun standart ölçüleri geçip geçmediğini ölçerdi. Eğer bu ölçünün üstünde çıkarsa bir diyet uygulanırdı. Buna göre istenilen ölçüye gelene kadar yemekleri su ve pilav ile sınırlandırılırdı.²³ Bazı hâcelerin görevi ise bütün gece mut'a nikâhlı olduğu eşlerinin kapısını süslemektir. Şahın onlarla birlikte olmak istemesi durumunda hazır olmaları için onlara güzel kokulu yağlar sürerdi.²⁴

Harem ehlinin kıyafetlerini hazırlamak için Kıyçacıhane-i Hasse adlı bir makam kurulmuştu.²⁵ Bunlara ek olarak Kempfer'in Korukçular adı ile dikkat çektiği bir grup vardı. Korukçular sefer zamanı haremın geçeceği güzergahlara bir gün önceden giderek yaşı altıdan büyük olan herkesi oradan uzaklaştırırlardı. Bunu yaparken ise kurna çalarlar ve birkaç kez koruk diyerek bağırırlardı. Kendilerine korukçu denmesinin sebebi de buydu. Korukçunun sesini duyan insanlar haremın geçeceğini anlar ve hemen sokaktan çekilirlerdi. Korukçulardan sonra ise kafile gelmeden bir saat önce hâceler gelerek bir denetim de onlar yapardı.²⁶

Ancak Şah Tahmasb döneminde Safevi Devleti'ne elçi olarak giden Michele Membre haremın geçişine tanık olmuş ve şunları yazmıştı; “*Ordunun yarısından fazlası geçtikten sonra şahın haremi iyi atların*

²³ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 226

²⁴ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 227

²⁵ Veliyeva, “Safevi Devlet Teşkilatı”, s. 247

²⁶ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 227

üzerinde geçti. Erkekler gibi ata biniyor ve onlar gibi giyiniyorlardı. Başlık yerine beyaz başörtüleri takıyorlardı. Bu hatunlara 10-12 adet eşik ağası eşlik ediyordu. Bu hatunların 14-15 kadarını gördüm. Yüzleri tam olarak görünmemesine rağmen görebildiğim kadarıyla güzel ve hoşlardı. Bazen atlarını dörtnala koşturuyor, zıplatıyor ve birçok hünerli numara sergiliyorlardı. Bu şekilde şahın çadırının kurulduğu yerin arkasına gittiler.”²⁷

Harem Kadınları

Şah şeriata göre alabileceği 4 eşin haricinde Siga (صيغه) ve Keniz (كنيز) olarak adlandırılan kadınlarla da münasebet kurabiliyordu. Sigalar çeşitli yollardan şahın haremine girebilirlerdi. Bazen hanlar ve eyalet hakimleri şahın inayetini ve teveccühünü kazanmak için kendi güzel kızları yada akrabalarını şaha gönderirdi. Bazen de şahın kendisi ayan ve eşrafın haremine girer veya emirler şahı kendi haremlerine davet ederdi. Eğer şah burada bir kızı ya da bir kadını beğenirse hemen o kadın için mut'a nikâhı yapılırdı.²⁸ İleri gelen emirler kendi kızlarından en az birini hareme yollamaya gayret ederdi. Hareme giren kızlar eğitildikten sonra nam sahibi bir emir ile evlendiriliyor böylece kudret sahibi oluyordu.²⁹ Şah onları evlendirirken her birine uygun çeyizler vermekteydi.³⁰

Sigaları şahın haremine katmanın diğer bir yolu da hâcelerdi. Hâceler I. Şah Abbas'dan itibaren Culfa sokaklarında ve memleketin diğer yerlerinde güzel kadınlar bulması için görevlendirilmişlerdi. Bazen de şahın kendisi Culfa'daki Ermeni kızlarını kaçırmaya teşebbüs ederdi. Şah Süleyman çeşitli bahanelerle birkaç Ermeni kızını hareme çağırmış

²⁷ Michele Membre, *Mission to The Lord Sophy of Persia (1539-1542)*, Tr. A. H. Morton, London 1993, s. 25

²⁸ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s..45

²⁹ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, 226

³⁰ Ambrosio Bembo, *The Travels And Journal of Ambrosio Bembo*, Tr. Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press, 2007, s. 339-340

ve dışarı çıkmalarına mani olmuştu.³¹ Kenizler ise genellikle ya seferler ile ele geçiriliyorlar ya da tacirler tarafından çevre ülkelerden getiriliyorlardı. Tavernier'e göre beyaz tenli kadınlar Lehistan, Rusya, Çerkes, Gürcistan ve Tatar ülkesinden getirilirken, esmer kadınlar Hindistan, siyahi kadınlar ise kızıl deniz taraflarından getiriliyordu.³² Bunlar gerek ev işleri gerekse de cinsel ihtiyaçlar için kullanılırlardı. Mal olarak görüldükleri için onlarla evlilik zaruri değildi. Kenizler erkek çocuk sahibi oldukları zaman artık keniz sayılmıyorlar ve özgürlüklerine kavuşuyorlardı. Doğan çocuk adamın diğer çocukları ile eşit miras hakkına sahip oluyordu. Safevi şahlarının Gürcistan'a yaptıkları seferler ile kenizlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu artışın sebebi her yıl nevrüz bayramında veya diğer münasebetlerle Gürcistan valisinden vergi veya hediye adı altında Safevi sarayına gönderilen kenizlerdi.³³

Safevi hanedanlığının haremde çok eski tarihten itibaren Safevi hanedanlığına mensup kişilerle evlenen Kafkasya soylu hatunlar bulunmaktaydı. Şah Tahmasb döneminde Gürcistan bölgesine yapılan seferler dolayısıyla büyük bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşan çok sayıda Gürcü, Çerkes ve Ermeni esir ele geçirilerek bunların çoğunluğu saray hizmetine alınmışlardır. Esir kadınlardan bazıları ise Safevi Şahi ile ya da Mirzalar ile evlendirilmişlerdir. Şah Tahmasb'ın dört Gürcü bir Çerkes eşi varken, II. Şah İsmail, Çerkes gulamlardan Şemhal Sultan'ın kızını haremine almıştı. Şah Abbas'ın haremde ise İranlı, Gürcü, Ermeni, Tatar ve Çerkes menşei kadınların olduğu bilinmektedir.³⁴

Gürcü, Çerkes ve Ermeni kadınlar şahın haremine girdikten sonra Müslüman olurlardı. Ama onlardan bazıları gizlice ibadetlerini

³¹ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s.45

³² Jean Baptiste Tavernier, *Sefername-i Tavernier*, Tr. Hamid Erbab Şirani, Tahran 1382, s. 299

³³ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 46-47

³⁴ Gülay Karadağ Çınar, "Fetih/İşgal Ekseninde Çerkeslerin İran'a Göçü Ve Safevî Bürokrasisindeki Yükselişi", *Basılmamış Bildiri*, Geçmişten Günümüze Göç-VII. Uluslararası Canik Sempozyumu, 17-19 Şubat 2017, Canik.

sürdürürlerdi.³⁵ Seyyahlara göre Hamza Mirza'nın Hristiyan olan eşi ve Safi Mirza ile Muhammed Mirza'nın annesi dinini korumuş ve gizlice ibadetlerini sürdürmüştü.³⁶

Bu kadınlar haremde pratik ve teorik dersler görmekteydi. Resim yapmak, şarkı söylemek, çeşitli musiki aletlerini çalmak ve dans etmek gibi bazı eğitimlerin yanı sıra avcılık, ata binmek, ok atmak ve tüfenk kullanımı ile ilgili eğitim görüyorlardı. Buna ilaveten onlara edebiyat, tarih ve matematik dersleri de veriliyordu. Böylece hem boş zamanlarını değerlendiriyor hem de iyi bir eğitim alıyorlardı.³⁷ Şah Süleyman'ın haremi hakkında bilgi veren Tavernier haremdeki kadınların hünerlerini şöyle yazmaktadır; *“Bu kadınların birçoğu çeşitli hünerlere sahiplerdi ve günlerini kendi hünerlerini icra ederek geçirirlerdi. Bazıları iyi örgü örer, bazıları resim çizerdi. Bir grup terzilikte maharetli iken diğer bir grup şarkı söylemek, saz çalmak ve dans etmekte maharetli idiler. Bu tarz maharetleri olmayanlar ise şahın ve annesinin teveccühünü kazanmak için bunlardan birini öğrenmeye çaba göstermekteydi. Hatta söylendiğine göre bu kadınlardan bazıları daha çok matematik olmak üzere çeşitli ilim dallarında uzmandılar. Bazıları nişan almakta ve okçulukta çok iyiydi. Bu yüzden şah onları ava giderken kendi yanında götürüyordu. Bu hünerlerden hiçbirine sahip olamayanlar ise cazibesini kullanarak şahın ilgisini çekiyorlardı.”*³⁸ Safevilerin ilk döneminde kızların eğitim ve terbiyesi genellikle erkek çocukları gibi idi. Hanedan kızlarının eğitimleri için “dadi” ve “lala” ünvanlı kişiler görevlendirilirdi. Dadılar doğumdan hemen sonra atanır, lalalar ise yetişkin kızların eğitimi ile meşgul olurlardı. Örneğin Afşar oynağının ileri gelen emirlerinden Fethi Bey, Perihan Hanım'ın dadısı iken yine Afşar oynağından Halil Han da Perihan Hanım'ın lalalığını yapmaktaydı.³⁹ Şah Abbas döneminden sonra lalaların görevi hâcelere

³⁵ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 60

³⁶ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 61

³⁷ Sanson, *Sefername-i Sanson*, s. 119

³⁸ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 226

³⁹ Nazak Birjandifar, *Royal Women and Politics in Safavid Iran*, M.A., McGill University (Canada), 2006, s. 32

verildi ve bu iş gizli bir şekilde yürütülmeye başlandı. Aynı şekilde kadınlara bazı kısıtlamalar uygulanmasına rağmen taht iddiaları olmadığı için haremde erkek çocuklarına oranla daha refah ve özgürlerdi.⁴⁰

Şah özellikle ava çıktığında atıcılık tekniklerini geliştirmeleri için haremde de yanında götürmeye çaba gösterirdi. Ava çıktıkları zaman ya kendilerine ayrılan yerden ateş ederek ava katılıyorlar ya da, şahın onlara eşlik etmesi durumunda, at üzerinde kılıç, ok ve yay ile avlanıyorlardı.⁴¹ İcabı halinde bu hatunlar da at üzerinde savaşıyorlardı.⁴²

Haremde bu kadınların haricinde rakkaseler ve hizmetkârlar bulunmaktaydı. Rakkaselerin en önemli görevi dans edip şarkı söyleyerek şah ve misafirlerini eğlendirmektir. Misafirlerin arzusu üzerine onlarla cinsi münasebete de girebilirlerdi. Karşılığında yüksek ücretler alırlardı. Şah şehrin içinde gösterişle hareket ettiği zaman bu rakkaseler şahın önünde veya arkasından gelerek dans eder şarkı söylerlerdi. Onların diğer bir görevi ordu savaşa giderken onların yanında bulunmalarıydı. Ordugâhta şahı eğlendirirler ayrıca bazı askerlerin cinsel arzularını karşılarlardı. Bunun karşılığında belirli bir ücret alırlardı. Bazı zamanlar bu kadınlardan şaha çekici gelenler olurdu. O durumda o kadın kendini tamamen şaha sunardı. Rakkaseler bir görevlinin nezareti altında bulunmaktaydı. Şahın meclisine gittikleri zaman aldıkları ücretten ona pay verirlerdi.⁴³ I. Şah Abbas döneminde Gazel adlı bir rakkasenin varlığından söz edilmektedir. Gazel, Culfa Ermenilerindendi ve Şah Abbas'ın değer verdiği rakkaselerden biriydi. Şah Abbas 1623 yılında Bağdat ve Şii türbelerine hac için gittiğinde Gazel tövbe etmiş ve rahibe olmuştu. Hac dönüşü bu kararını öğrenen

⁴⁰ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 57-60

⁴¹ Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 278

⁴² Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Hazine Yayınları, İstanbul 2011, s. 131

⁴³ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s 51

Şah Abbas onu cezalandırmak yerine kendi topraklarında dinini özgürce yaşayabilmesi için bir ferman yayınlamıştır.⁴⁴

Hizmetkârlar ise şehzadelerin ve haremdeki seçkin kadınların hizmetinde bulunurlardı. Bu kişilerin babaları veya eşleri memleketin büyük emirlerindendi. Eğer şah bu kadınlara ilgi gösterirse kenizler gibi kendilerini şaha sunarlardı. Aksi halde bir müddet sonra şah onları hükümet ricali ile evlendiriyordu. Bu hizmetkârlar özellikle Safevilerin ilk dönemlerinde, hâcelerin etkin olmadığı zamanlarda, haremde nüfuz sahibi idiler. Herat valisi Ali Kulu Han Şamlu'nun annesi "Hanı Han Hanım" Şah Muhammed Hudabende'nin haremde Hamza Mirza'nın dayesi idi. Şamluların nüfuzunu sarayda arttırmak istediği için diğer Türkmenler tarafından saldırıya uğramış ve katledilmiştir. Ali Kulu Han'ın eşi "Can Aga Hanım" da Abbas Mirza'nın dayesi idi. Abbas Mirza ona sürekli "nenem" diye hitap ederdi. Tahta geçtikten sonra Can Aga Hanım onun haremde özel bir hürmet görmüştür.⁴⁵

Haremde olan biten hakkında dışarıya bilgi verilmezdi. Şah haremdeki kadınlardan birini evlendirdiği zaman ondan harem ile ilgili gördüklerini ve duyduklarını kocası da dâhil olmak üzere kimseye söylemeyeceğine dair söz alırdı.⁴⁶ Chardin haremle ilgili bilgi almak için çok uğraştığını ancak her seferinde başarısız olduğunu nakleder. Sadece kendisinin değil vezirlerin ve diğer büyük emirlerin de harem hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ekler.⁴⁷ Kempfer İran'da kendisiyle ilgilenen kişiler ile samimi olmasına rağmen harem hakkında soru sorduğunda bu kişilerin hemen kaşlarını çattığından bahseder. Ancak bir vesile ile haremdeki kadınların sayısını öğrenmeyi başarmıştır. Şah harem ile birlikte Culfa'dan geçerken Ermeni bir kız onları izlemek

⁴⁴ Rudi Matthee, "Prostitutes, Courtesans, and Dancing Girls: Women Entertainers in Safavid Iran", *Iran and Beyond, Essays in Middle Eastern History in Honor of Nikki R. Keddie*. Costa Mesa, Ed. Rudi Matthee and Beth Baron, Mazda Publishers, 2000, s. 143

⁴⁵ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s 52

⁴⁶ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 226

⁴⁷ Chardin, *Sefername-i Şarden*, c.4, s. 1607

istemmiş ancak geç kaldığı için arkada kalan kadınları görebilmişti. Bu kadınlardan biri Ermeni kıza amiyane bir şekilde “ Sen şahı bizden almaya mı geldin biz 400 kişi onun için birbirimizle kavga ediyoruz” demiştir.⁴⁸ 16. Yüzyılın sonları hakkında bilgi veren Oruç Bey haremde 400’den fazla kadın olduğunu yazarken⁴⁹, 1674 yılında İran’a gelen Ambressio Bembo bu sayının 400 olduğunu yazmıştır.⁵⁰ 1680’lerde İran’da bulunan Sanson ise saltanat kasrında 800 kadının yaşadığını ancak bunların içinde hizmetkârların da bulunduğunu yazar.⁵¹

Haremdeki en saygın kadın şahın annesiydi ve ona “nevab’ül aliyye” yani yüksek mertebeli ve kudretli hatun derlerdi. Şahın eşini ise “zen-i hassa” yani asıl ve seçkin kadın olarak adlandırırlardı.⁵² Ardından şahın mut’a nikâhlıları gelmekteydi. Bunlardan bazıları gerçek isimlerinin yerine Ruşenek, Sephide, Sitare, Ziyet, Gülharem gibi isimler almaktaydı.⁵³

Şahın eşleri, kızları, kız kardeşleri gibi saltanat hanedanından olan hatunlar isminin sonuna Begüm⁵⁴ ünvanını alırdı. Beylerin hatunlarına genellikle “hanım” diye hitap edilirdi. Yaşına ve yakınlık derecesine göre büyük, orta, küçük hanım olarak adlandırılırlardı.⁵⁵

Saray kadınları yönetimde oldukça etkiliydi ve harem içerisindeki rekabet devletin kuruluşundan itibaren kendisini hissettirmektedir. Şah İsmail’in eşi Taçlı Hanım ömrünün sonlarına doğru haremdeki rekabetten dolayı gözden düşmüş ve yalnızlığa itilmişti. Haremde

⁴⁸ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 225

⁴⁹ Don Juan Of Persia (Oruç Bey), *Elçilik Kâtibinin Kaleminden Safeviler*, Tr. Leyla Aksüt Kuzucular, Yurt Yayınları, Ankara 2014, s. 148

⁵⁰ Bembo, *The Travels And Journal...*, s. 339

⁵¹ Sanson, *Sefername-i Sanson*, s. 119

⁵² Sanson, *Sefername-i Sanson*, s. 119

⁵³ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 226

⁵⁴ Türkçe “Bey” ünvanının müennes halidir. Bkz. Enver Konukçu, “Begüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.5, ss. 344; A. S. Bazmee Ansari, “Begum”, *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. I, Leiden, 1986, s.1161

⁵⁵ Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 96

ortaya atılan dedikoduya göre Taçlı Hanım, Şah Tahmasb'ın annesini zehirlemek istemişti. Bu yüzden Şah Tahmasb'ın saltanatının 16. yılında Tebriz'de ortaya çıkan veba dolayısıyla saray mensupları şehri boşaltmış ancak Taçlı Hanım kasıtlı olarak Tebriz'de bırakılarak ölüme terk edilmişti. Veba tehlikesi geçtikten sonra da Şah Tahmasb tarafından Şiraz'a gönderilen Taçlı Hanım Şiraz'a varınca hastalanıp kısa süre sonra vefat etti.⁵⁶

Tahmasb'ın ölümünden I. Abbas'ın saltanatına kadar ise Tahmasb'ın kızı Peri Han Hanım ile Muhammed Hudabende'nin karısı Mehdi Ulya önemli rol oynamıştır.⁵⁷ Safevi hanedanının güçlü kadınlarından biri olan Peri Han Hanım, Şah Tahmasb'ın ikinci en büyük ve sevilen kızıydı. Şah, saray erkânı ve kızılbaş reislerini derinden etkileyen biriydi.⁵⁸ Şah Tahmasb'ın ölümü ile Haydar Mirza tahta geçirilmiş ancak Perihan Hanım'ın gayretleri sonucu tahttan indirilerek İsmail'in şah olması sağlanmıştı.⁵⁹ Ancak bu etkinliği uzun sürmedi. Birkaç ay sonra kardeşi İsmail'in davranışlarından rahatsız oldu ve onu öldürdü. Yerine ise Hudabende'nin geçmesi için yardımcı oldu. Bu durum Hudabende'nin eşi Mehdi Ulya'nın güçlenmesine yol açtı. Mehdi Ulya'nın etkisiyle Perihan Hanım öldürüldü ve başı Kazvin kapısına asıldı.⁶⁰

Perihan Hanım'dan sonra sarayda etkili olan Mehdi Ulya, Hayrunnisa Begüm olarak da bilinirdi. Dulkadirli Türkmenlerinden olan Hayrunnisa Begüm'ün babası Mir Abdullah H. 974 yılında vefat edince

⁵⁶ Tufan Gündüz, "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, Ankara 2009, s. 230

⁵⁷ Douglas E. Streusand, *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları-Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler*, Ter. Bahar Fırat, İstanbul 2013, s. 173

⁵⁸ Mitra Jahandideh-Shahab Khaefi, "Women's Status During The Safavid Period", *Recent Researches in Social Science, Digital Convergence, Manufacturing and Tourism*, Spain 2014, s. 140

⁵⁹ Şerefhan Bitlisi, *Şerefname (Osmanlı-İran Tarihi)*, Çeviren; Osman Aslanoğlu, İstanbul, 2011, c.2, s. 215-217

⁶⁰ Jahandideh; Khaefi, "Women's Status During...", s. 140; Hans Robert Roemer, "The Safavid Period", *The Cambridge History of İnan*, Cambridge University Press, c. VI, Cambridge 1986, s. 255

Şah, Begüm'ü büyük oğlu Muhammed Mirza ile evlendirmişti. Muhammed Hudabende'nin tahta çıkışıyla Hayrunnisa Begüm ülke yönetiminde kocasından daha fazla söz sahibi olmuştu. Ancak aldığı bazı kararlar ve yaptıkları atamalar devlet içinde huzursuzluğa sebep olmuş muhalifler Begüm'ü yönetimden uzaklaştırmak için faaliyetlerde bulunmuşlardı. Hatta Hudabende'ye bir haberci göndererek onun katlini dahi istemişlerdi. Bunun üzerine Şah Hudabende eşini devlet işlerinden uzak tutmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. Muhalif emirler sarayda bir isyan başlatarak hareme girmiş ve Hayrunnisa Begüm'ü katletmişlerdi.⁶¹ Haremdeki çekişmeler diğer dönemlerde de devam etmiştir. Şah I. Abbas'ın vefatı ile birlikte haremde yaşanan çekişmeler sonucu haremde 40 kadın birden öldürülmüştü. Şah Safi döneminde Şah I. Abbas'ın teyzesi Zeyneb Begüm haremde tasfiye edilip, kızı Zübeyde Begüm ise öldürülünce haremde hanedanlık soyundan gelen kadınların yerine cariyeler yönetmeye başladı.⁶²

Kadınlar haremde şaşalı bir hayat yaşamaktaydılar. Kempfer'in yazdığına göre evlenip harem dışına çıktıktan sonra bu durum kocalarıyla arasında sıkıntıya sebep olabiliyordu. Çünkü kimilerinin serveti onlara bu hayatı yaşatmak için yeterli gelmiyordu. Ancak boşanamıyorlardı da çünkü boşandıkları zaman şaha karşı gelmiş gibi oluyorlardı ve hayatlarına mal olabiliyordu.⁶³ Hanedan kadınları ekonomik açıdan güçlüydüler. Babalarından veya eşlerinden kalan servetlerini genellikle hayır için kullanmaktaydılar. Servetleri ile hastane, kervansaray, yollar ve köprüler inşa ettirmekte ve kutsal yerlere bağışlar yapmaktalardı.⁶⁴

⁶¹ Detaylı bilgi için Bkz. Gülay Karadağ Çınar, "Safevî Devleti'nin Güçlü Melikesi Hayrunnisa Begüm (985-987/1578-1579)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, İstanbul 2012, s. 88-103

⁶² Sussan Babaie, and Kathryn Babayan et al., *Slaves of the Shah New Elites of Safavid Iran*, Tauris press, London 2004, s. 30, 42

⁶³ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 226

⁶⁴ Birjandifar, *Royal Women and...*, s. 39; Ayrıca bkz. Fariba Zarinebaf-Shahr, "Economic Activities of Safavid Women in The Shrine-City of Ardabil, *Iranian Studies*, Vol. 31, N.2, Spring, 1998.

Haremdeki kadınların sayısı çoğaldığı zaman Safevi şahları harem tasfiyesine girişirdi. Şah cazibesi kalmayan kadınların birkaçını boşuyor ve etrafındakilerle evlendiriyordu. Bu kadınlar haremde olup bitenleri eşi dahil kimseye anlatmayacağına dair söz verdikten sonra harem terk ediyor ve lüks eşyaları ile birlikte kocasının evine gidiyordu. Bazen de şah eşine kızdığı zaman onu alt tabakadan birine verirdi. Örneğin Şah Safi eşlerinden birini çirkin siyahi bir aşçıya vermişti. Evlat sahibi veya hamile kadınların haremde çıkma şansları olmamasına rağmen nadiren de olsa gerçekleşebiliyordu; şah bazen hamile kadınları da emirlere bahşediyordu.⁶⁵

Kadınlar harem dışına gezmelerde, ava giderken, kutsal yerleri ziyaret için, kutlama törenlerinde ve savaşa giderken çıkarlardı. Kutsal yerlerin ziyareti özellikle Şah Sultan Hüseyin zamanında artmıştır. Bazı zamanlar kadınlar şah olmadan uzun süreli dini seferler yaparlardı. Havai fişek gösterileri ve kutlamalar kadınların eğlencelerinden biriydi. Bu kutlamalar genellikle birkaç gün sürerdi ve son gecesinde şah ve harem rahatça gezebilsin diye herkes sokaktan çekilirdi. Erkekler eve gider kadınlarını ve kızlarını ise kervansaraylara ve özel odalara gönderirlerdi. Gezi esnasında özel odada oturan kızlardan biri şahın ilgisini çekerse hemen hareme yollanırdı. I. Şah Abbas'dan itibaren çarşamba günleri "Çeharbağ (چهارباغ)" ve "Si yo Se Pol (سی و سه پل)" harem kadınlarına tahsis edilirdi. II. Şah Abbas ve Şah Süleyman da haremdeki kadınları Ermenilerin oturduğu güzel bir mahalle olan Culfa' ya götürürdü. Bu gibi durumlarda şahın ve haremının geçiş güzergâhı insanlardan arındırılırdı. Şah Sultan Hüseyin de devrinde her yıl 3 gün İsfahan'ın her yerinde sokağa çıkma yasağı ilan ediyordu. Erkeklerin evinden çıkamadığı bu günlerde Şah Sultan Hüseyin hâceler ve harem kadınlarıyla birlikte şehri gezer ve tüccar kadınlardan alışveriş yapardı.⁶⁶

Sefer zamanlarında şah ve emirler yanlarında az sayıda kadın götürüyorlardı. Acil durumlarda harekete engel olmasınlar diye

⁶⁵ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 67-68

⁶⁶ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 64-66

kadınlar farklı bir yoldan gönderilirdi. İkamet yerlerini de muhafazası kolay olsun diye ordugâha yakın bir yere kuruyorlardı. ⁶⁷ Sefere götürülmeyen hatunlar ise dışarıda sufiler içerde hâceler tarafından korunmaktaydı. ⁶⁸

Şahın haremi kimse görmesin diye daima gece hareket ederdi. Eğer şah onlarla yolculuk yapmıyorsa develerin üzerindeki kecaveler içinde hareket ediyorlardı. Beşiğe benzeyen bu kecavelerin tavanı hilal şeklindeydi. Mahut denilen bir kumaş ile kaplanırdı ve perdelerle örtülürdü. ⁶⁹ Böylece her devenin üzerinde iki kadın seyahat etmekteydi ancak bazı durumlarda devenin bir tarafına çeşitli eşyalar yüklendiği zaman deve üzerinde sadece bir kadın gidebiliyordu. ⁷⁰ Şah harem kadınlarına eşlik ettiği zaman kadınlar at üzerinde giderler ve silah taşırldı. Hareket zamanlarında hâcelerden bir grup bir ferseng ⁷¹ önde gider ve geçiş güzergâhında olan insanları oradan uzaklaştırırlardı. ⁷² Eğer kafile bir yerleşim yerinden geçiyorsa gece-gündüz yaz-kış fark etmeksizin oranının tüm erkekleri oradan kovulur ya da özel odalara alınırdı. ⁷³

Harem kadınlarının görülmemesi için azami çaba gösterilmekteydi. Kadınlara yaklaşan ya da onları gören ölüm ile cezalandırılıyordu. II. Şah Abbas döneminde yapılan bir seyahat sırasında haremın çadırını kurmakla görevli bir kişi yorgun düşerek bu çadırlardan birinde uykuya dalmıştı. Hatunlar geldiğinde onu görmüş ve çığlık atmışlardı. Bunun üzerine hâceler onu, kalkmasına fırsat vermeden, üzerinde yattığı halı ile toplayarak canlı canlı gömmüşlerdi. ⁷⁴ Pietro Della Valle ve

⁶⁷ Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 114

⁶⁸ Sanson, *Sefername-i Sanson*, s. 140

⁶⁹ Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 280

⁷⁰ Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 279

⁷¹ Ferseng/Fersah: 3 mile eşittir, her mil ise her biri 4 şer'î arşın olan bin kulaç eder, yani yaklaşık 6 km'dir. Bkz. Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Sevim Acar, İstanbul, 1990.

⁷² Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 280

⁷³ Tavernier, *Sefername-i Tavernier*, s. 301

⁷⁴ Tavernier, *Sefername-i Tavernier*, s. 299

Chardin'in yazmış olduğu bilgiye göre ise yaşanan bir olay haremî sefer sırasında koruyan görevlilerin değişmesine sebep olmuştur. Şah Abbas zamanında yaşanan olaya göre harem gece hareket ederken develerden biri yolundan sapmış ve üzerindeki kecape yan yatmıştı. Bunu görüp düzeltmeye giden deveçilerden biri cariye ve o devenin sorumlusunu aynı kecape'de uygunsuz bir şekilde görmüştü. Bunun üzerine Şah Abbas deveciyi diri diri gömdürmüştü. Bu olaydan sonra sefer esnasında deveçilerin haremîden sorumlu olması yasaklanmış ve yerine hâceler görevlendirilmişti.⁷⁵ Kempfer de haremîin geçişine dikkat etmeyen birçok köylünün tabanca veya hançer ile öldürüldüğüne şahit olmuştur.⁷⁶

Aynı durum saray ve haremî olan diğer yapılarda da geçerliydi. Şahın haremîinin bulunduğu bir yerde evlerin çatısı yüksek olmadığı için o evlerin çatısına çıkanlar rahatça haremîin bahçesini görebiliyorlardı. O evlerin sakinlerinden biri evin çatısını onarmak için çatıya çıkmıştı. Kadınlara bakmayıp kendi işiyle meşgul olduğu halde hâcelerden biri tarafından görülmüş ve hançerlenmiştir. Canlı iken ibret olması için sokağın ortasına bırakılmış ve bu şekilde can çekişerek ölmüştür.⁷⁷

Haremîdeki kadınlar başlarına zarif kumaştan dokunan ve kenarı altın ve kıymetli taşlarla süslenen bir külah takarlardı. Kışın ise külahın etrafına kafaların arkasından sarkan ve kenarları güzel bir şekilde işlenmiş bir şal sarılırdı. Kadınlardan bazıları da külahın altına ipek bir başörtüsü giyerlerdi. Bu dönemde kadınlar iki çeşit elbise giyorlardı. Ya önü tamamen açık, uzunluğu ayak bileğine kadar uzanan, yekpare ve uzun dar kolları olan bir gömlek giyerlerdi. Ya da iki parça halinde bir elbiseleri vardı. Brokar bir gömleğin üzerine samur derisinden astarı olan ve oya ile işlenmiş bir ceket; alt tarafa ise dize kadar uzanan bir etek giyorlardı. Bu gömlek ve eteğin üzerine değerli taşlarla süslenmiş

⁷⁵ Chardin, *Sefername-i Şarden*, c.4, s. 1522; Della Valle, *Sefername-i Pietro Della Valle*, s. 280

⁷⁶ Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, s. 227

⁷⁷ Yvonne Gres, *Sefir-i Ziba*, Tr. Ali Asgar Saidi, İntişarat-ı Tahran, 1370, s. 238

kemer takıyorlardı. Saltanat kadınları bundan ayrı olarak bellerine değerli taşlarla süslenmiş hançer takma imtiyazına sahipti. Kadınların ayakkabıları renkli ve zariftiler. Kışın uzun ve kadife çoraplar giymekteydiler. Haremdeki kadınlar şah olmadan sefere gittikleri zaman ayak bileklerine kadar uzanan beyaz çarşaf giyerlerdi. Elbiselerin cinsi çoğunlukla ipek idi. Elbiselerin rengi de özellikle bayram ve kutlamalarda kırmızı, yeşil ve sarı gibi canlı renklerdi. Kadınlar makyaj için sürme ve kınadan istifade ediyorlardı. Uzun bukleler daha hoş görüldüğü için saçları uzun olmayan kadınlar kendilerine yapay saç dokurlardı. El ve kollarını kıymetli taş, inci ve altın takılarla süslerlerdi. Özellikle yüzükten çok istifade ederlerdi. Bazı kadınlar sağ burnuna altın, kıymetli taşlar veya inciden yapılmış hızma; alınlarına ise altın ve kıymetli taşlarla süslenmiş bantlar takarlardı. Bu bandı genellikle evli olanlar takardı. Evli olmayan kadınlar onun yerine yarım taç veya küçük külah takarlardı.⁷⁸

Sonuç

Çok korunaklı olan ve dışarıya neler olup bittiği hakkında bilgi sızdırılmayan harem, hanedan kadınlarının ve şehzadelerin yaşam alanıydı. Burada çevre ülkelerden getirilen kızların yanı sıra bazı emirlerin kızları da bulunmaktaydı. Çok iyi bir eğitim alan bu kızların asıl amacı şahın ilgisini çekebilmektir. Safevi haremde diğer Türk İslam devletleri ile benzerlik göstermesine rağmen mezhepsel bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Seyyahların notlarından anlayabildiğimiz kadarı ile şah, başkası ile nikahlı olsa bile, istediği kadını haremine alma yetkisi vardı. Ancak İslam dininin gereği olarak sadece 4 kadına nikah kıyabiliyor diğerleri ile de Şii mezhebine uygun olarak mut'a nikahı ile birlikte olabiliyordu. Köle olan cariyeler erkek çocuk doğurduklarında özgürlüklerine kavuşabiliyordu. İslam dinine uygun olarak cariyelerin erkek çocuk doğurduktan sonra özgürlüğünü alabilmesi ilerde haremde çekişmelerin önünü açacak ve haremdeki etkin gücün değişmesine yol açacaktır. İlk dönemler Kızılbaşların güçlü olması hasebiyle haremde Türkmen etkisi hissedilirken Şah I. Abbas ile birlikte Kızılbaş nüfuzunu

⁷⁸ Şucaı, *Zen, Siyaset ve Haremsera...*, s. 53-56

azaltma politikası sonucu saray ve haremde Kafkas kökenli kölelerin etkin olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Şah Safi döneminde harem tamamen cariye hatunların kontrolüne girmişti.

Hareme hâceler ve şehzadeler haricinde erkek girmesi yasak olmasına rağmen hastalık mevzubahis olduğunda erkek doktor girebiliyordu Ancak bu kişinin de yaşlı olmasına dikkat edilirdi. Kadınların harem dışındaki yaşamı tamamen gözlerden uzak gerçekleşmekteydi. Bir vesile ile dışarı çıktıklarında geçiş güzergâhları tamamen insanlardan arındırılır ve erkeklerin dışarı çıkmaları yasaklanırdı. Haremin yakınında bir erkek görüldüğü zaman o kişi şiddetle cezalandırılırdı. Eski Türk geleneğine uygun olarak kadınların da gerektiğinde savaşa katıldığını ve o yönde eğitimler aldığını görmekteyiz. Bu eğitimler at üzerinde maharetli bir şekilde savaş aletlerini kullanabilme yetkinliği sağlamaktaydı. Şahın ava giderken haremdeki kadınları da götürmesi ve onlara avlanabileceği ortamlar hazırlanması, kadınların maharetlerini uygulayabilmeleri için iyi bir fırsat yaratmaktaydı.

Kaynakça

- Anonim, *Tezkiretü'l Mülûk*, Tashih; Seyid Mehmed Debirsiyaki, Tahran 1378.
- ANSARİ, Bazmee "Begum", *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. I, Leiden, 1986, ss.1161
- BABAIE, Sussan and Kathryn Babayan et al., *Slaves of the Shah New Elites of Safavid Iran*, Tauris press, London 2004.
- BEMBO, Ambrosio, *The Travels And Journal of Ambrosio Bembo*, Tr. Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press, 2007.
- BİRJANDİFAR, Nazak *Royal Women and Politics in Safavid Iran*, M.A., McGill University (Canada), 2006.
- CHARDİN, Jean, *Sefername-i Şarden*, Tr. İkbâl Yağmayı, Tahran 1993, c.4.
- ÇINAR, Gülay Karadağ, "Safevî Devleti'nin Güçlü Melikesi Hayrunnisa Begüm (985-987/1578-1579)", *Türkiyat Mecmuası*, c. 21/Güz, İstanbul 2012, ss. 88-103

_____, "Fetih/İşgal Ekseninde Çerkeslerin İran'a Göçü Ve Safevî Bürokrasisindeki Yükselişi", *Basılmamış Bildiri*, Geçmişten Günümüze Göç-VII. Uluslararası Canik Sempozyumu, 17 Şubat 2017, Canik.

DELLA VALLE, Pietro, *Sefername-i Pietro Della Valle*, Tr. Şuaeddin Şifa, Tahran 1348

Don Juan Of Persia (Oruç Bey), *Elçilik Kâtibinin Kaleminden Safeviler*, Tr. Leyla Aksüt Kuzucular, Yurt Yayınları, Ankara 2014.

EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Hazine Yayınları, İstanbul 2011.

ERDEM, İlhan -Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Ankara 2007.

GÖDE, Kemal, "Türkler'de Saray Teşkilatı ve Hayatı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, Yıl 1989, ss.433-445

GRES, Yvonne, *Sefir-i Ziba*, Tr. Ali Asgar Saidi, İntişarat-ı Tahran, 1370.

GÜNDÜZ, Tufan "Şah İsmail'in Eşi Taclı Begüm", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, Ankara 2009, ss.223-234

HİNZ Walter, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Sevim Acar, İstanbul, 1990.

JAHANDİDEH, Mitra- KHAEFİ, Shahab, "Women's Status During The Safavid Period", *Recent Researches in Social Science, Digital Convergence, Manufacturing and Tourism*, Spain 2014, ss. 137-142

KEMPFER, Engelbert, *Sefername-i Kempfer*, Tr. Keykavus Cihandari, Tahran 1363.

KİTAPÇI, Zekeriya, *Abbasi Hilâfetinde Selçuklu Hâtunları ve Türk Sultanları*, Konya, 1994.

KONUKÇU, Enver, "Begüm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.5, ss. 344.

MATTHEE, Rudi, "Prostitutes, Courtesans, and Dancing Girls : Women Entertainers in Safavid Iran", *Iran and Beyond, Essays in Middle Eastern History in Honor of Nikki R. Keddie*. Costa Mesa, Ed. Rudi Matthee and Beth Baron, Mazda Publishers, 2000, ss. 121-150.

MEMBRE, Michele, *Mission to The Lord Sophy of Persia (1539-1542)*, Tr. A. H. Morton, London 1993.

Mirza Ali Naki Nasiri, *Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safeviyye*, Tashih; Yusuf Rahimlu, Tebriz 1371

Mirza Rafia, *Düstûr'ül Mülûk*, Neş. Muhammed İsmail Marçinkofski, Tr. Ali Kurdabadi, Merkez-i Esnad ve Tarih-i Diplomasi, Tahran 1385.

ÖZAYDIN, Abdülkerim-Bozkurt Nebi, "Harem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, c.16, ss. 132-135.

ROEMER, Hans Robert, "The Safavid Period", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press, c. VI, Cambridge 1986, ss. 189-351

SANSON, *Sefername-i Sanson*, Tr. Taki Tefzali, Tahran 1346.

STREUSAND, Douglas E., *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları-Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler*, Ter. Bahar Fırat, İstanbul 2013.

Şerefhan Bitlisi, *Şerefname (Osmanlı-İran Tarihi)*, Çeviren; Osman Aslanoğlu, İstanbul 2011, c.2.

ŞUCAİ, Abdulmecid, *Zen, Siyaset ve Haremsera Der Asr-ı Safeviyye*, İntişarat-ı Umid Mehr, 1384.

TAVERNIER, Jean Baptiste, *Sefername-i Tavernier*, Tr. Hamid Erbab Şirani, Tahran 1382

TERZİ, Arzu, "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.1, S.1, 2021, ss. 17-24

VELİYEVA, Zülfiye, "*Safevi Devlet Teşkilatı*", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

ZARINEBAF-SHAHR, Fariba, "Economic Activities of Safavid Women in The Shrine-City of Ardabil", *Iranian Studies*, Vol. 31, N.2, Spring, 1998, ss. 247-261.

